Aflevering 3. Juli 1912.

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres: Dr T. HOEKSTRA te 's Hertogenbosch.

PAULUS' BEROEP OP DE LIDTEEKENEN VAN DEN HEERE JEZUS IN ZIJN LICHAAM

DOOR

Ds. H. J. KOUWENHOVEN te *Leiden*.

„Voorts niemand doe mij moeite aan, want ik draag de lidteekenen van den Heere Jezus in mijn lichaam."
GALATEN 6 VS 17.

Zouden wij gaarne in de werken van Dr. Deissmann, zoo-verre zij handelen over het schrijven van de boeken des Nieuwen Testaments, wat meer melding zien gemaakt van, en wat meer gewicht zien gehecht aan den *goddelijken* factor, het is niet te ontkennen, dat de geleerde Schrijver menigmaal verrassend icht laat vallen op den *menschelijken* factor. Met een over-vloed van meestal nieuw wetenschappelijk materiaal gewapend, doet hij aanvallen op bolwerken, aan welker hechtheid tot nog oe niemand getwijfeld had, vooral in zake het Nieuw-Testa-mentisch Grieksch; maar hij doet het in zulk een geestige, evendige en fraai gestileerde taal, dat zelfs de aangevallenen ls zij hun oude bolwerken hooren kraken onder zijne slagen, r moeielijk boos om kunnen worden. Zijne wijze van argu-menteeren en strijdvoeren brengt onwillekeurig het woord in erinnering, dat Dr. Schaepman gezegd moet hebben, toen Dr. Kuyper zijne tegenstanders door zijn „Strikt genomen" totaal overwonnen had: „Het moet een genot wezen zóó verslagen e worden!"

Eén van de bolwerken, waarop Dr. Deissmann het in zijn werk „Paulus" voorzien heeft, is het „Paulinismus". Vooral

de idee, dat Paulus in zijne brieven voornamelijk leerstellige betoogen geeft; afgetrokkene verhandelingen over de verschillende dogma's. Bij deze eenzijdigheid toch zou uit het oog verloren worden, dat het de levende Paulus was, midden in zijne reizen, gevaren en worstelingen, die deze brieven schreef en zal men alzoo de brieven, hoewel zij gegrepen zijn uit Paulus' ziel, en hun verschillende tint en kleur en inhoud verkregen door de toestanden van het oogenblik, meer gaan behandelen als de gedroogde kruiden uit een herbarium, in plaats van ze te zien in hun heerlijkheid, kleur en leven op de velden van Paulus ziels- en levenservaring. Als hij nu op zijne wijze de brieven van Paulus beziet, dan vindt hij er dit kenmerk in, dat voor hem tevens een kenmerk van hunne echtheid is: „dasz jeder dieser Briefe denselben Characterkopf wiederspiegelt, jedesmal in einer neuen Beleuchtung und mit neuem Ausdruck, oder sogar mit starkem Wechsel des Ausdrucks innerhalb desselben Briefes. Es ist nicht die unveränderliche kalte Marmorbuste des Paulinismus, die wir jedesmal schauen; wohl aber istes immer der lebendige Mensch Paulus, den wirsprechen hören und den wir gestikulierensehen, *hier scherzend*[1]), mild wie ein Vater und zärtlich schmeichelnd um das Herz der betörten Kinder—dort in leidenschaftlichem Lutherzorn blitzend und donnernd, schneidende Ironie, herben Sarkasmus auf den Lippen. Ein anderes Mal erstrahlt sein Auge vom Erlebnis des Sehers und strömt sein Mund über von Bekenntnissen erlebter Gnade, oder er verliert sich in die verschlungenen Wege eines religiösen Problems und seine Seele zittert unter einem schweren Kummer, oder er greift in die Harfe Davids zu einem begnadeten Dankespsalm. Immer derselbe Paulus in immer neuer Haltung, und auch da, wo scheinbare Widersprüche beobachtet werden können, derselbe Mensch Paulus mit allen den Polaritäten seines Wesens, auf die man das Wort anwenden könnte:

> Ich bin kein ausgeklügelt Buch,
> Ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch." [2])

Aan levendigheid laat waarlijk dit Paulusbeeld niets te wen-

---

1) Ik onderstreep.
2) Paulus, S. 11, 12.

schen over. Gij ziet het fijn besneden gelaat van den geleerden Jood uit Klein-Azië voor u; zijn nu eens tintelend dan weer zwaarmoedig oog; gij hoort zijn taal; gij ontmoet in den Apostel een mensch, van vleesch en bloed, en van gelijke beweging als wij. Maar toch laat zich de vraag nauwelijks onderdrukken: gaat de geleerde schrijver niet te ver, wanneer hij zelfs sommige woorden des Apostels „schertsend" wil opvatten? Voert zijne eenzijdigheid, om de schriften des N. Testaments schier uitsluitend van de zijde van den menschelijken factor te bezien, hem hier niet buiten de perken, die door het heilig karakter van Paulus' brieven worden getrokken? Scherpe, „snijdende ironie" kan binnen die perken eene plaats vinden. Gelijk die ook bij de profeten niet vreemd was. Men denke, hoe er van de Baälpriesters op den Karmel staat, dat „Elia met hen *spotte:* „misschien slaapt Baäl en zal wakker worden!" (1 Kon. 19 : 27.) En hoe Jesaja de dwaasheid van het aanbidden der afgoden striemt, daar het ééne stuk van een boom dient om er vleesch op te braden, en zich daarbij te verwarmen, zeggende: Hei, ik ben warm geworden! en het andere stuk van dienzelfden boom om er een god van te maken, voor wien men neerknielt, zeggende: Red mij, want gij zijt mijn God! (Jes. 44 : 16, 17.) Deze scherpte van den profeet nadert zelfs aan wat Dr. Deissmann ook bij Paulus meent te vinden: „herben Sarkasmus", hoewel ik vrees, dat ook deze uitdrukking de perken van het heilige overschrijdt. Maar „scherts", al blijft de Apostel daarbij ook „mild wie ein Vater", kan die verondersteld worden in eenige plaats zijner brieven? Wie vasthoudt, dat de auctor primarius der H. Schrift is de H. Geest Gods zelf, zal den Schrijver niet kunnen toegeven, dat ook deze trek in het karakterbeeld der brieven van Paulus wordt gevonden. Het geldt hier toch niet de beschrijving van de woorden des Apostels in zijn dagelijksch verkeer; maar zijne uitspraken in brieven, die bij al het persoonlijk stempel, dat zij dragen, blijven woorden Gods tot zijne Gemeente, een integreerend bestanddeel van het geheel der Godsopenbaring.

Nochtans is het bij den Schrijver niet een los, minder of meer ondoordacht woord, dat hij te midden van zijne teekening van het Paulusbeeld uit de brieven, neergeschreven heeft. Maar

het is eene vingerwijzing, dat hij in 1911 bij de uitgave van zijn schitterend boek „Paulus” nog deze zelfde gedachte koesterde, die hij veel uitvoeriger uitgesproken en op eene bepaalde plaats van Paulus' brieven toepasselijk gemaakt had in zijne „Bibelstudien” van het jaar 1895 (S. 265 u. folg.).

Er zou nl. nieuw licht ontstoken zijn over den hierboven afgedrukten tekst, Galaten 6 vs 17. Bij de verklaring toch van dezen tekst komen twee vragen te berde:

1e. Wat verstaat Paulus onder de lidteekenen van den Heere Jezus? en 2e. in hoeverre grondt hij de vermaning, dat niemand hem moeite aandoe, op het dragen van deze lidteekenen in zijn lichaam?

Wat was nu tot nog toe over deze lidteekenen στίγματα gezegd? Men had saamgelezen, wat uit de oudheid van zulke στίγματα bekend was. Het bleek, dat er uiterlijk zichtbare teekenen door bedoeld worden, gewoonlijk enkele letters die iemand werden ingebrand, of die in de huid werden aangebracht, zooals thans nog sommige zeelieden doen. Door zulke letters kon aan den slaaf, ook als hij weggeloopen was, gezien worden, van welken meester hij was; of aan den soldaat, tot welk leger hij behoorde, of aan den misdadiger, aan welke euveldaad hij schuldig was bevonden. Vaak werden zulke letters of teekenen ook met godsdienstige bedoeling aangebracht. De Heere had het wel aan Israel nadrukkelijk verboden: Levit. 19 : 28: „Gij zult geen schrift van een ingedrukt teeken in u maken: Ik ben de Heere”, alwaar de LXX vertaald hadden γράμματα στικτά. Maar bij de heidenen was het zeer gewoon, om door zulke ingebrande of met eene naald aangebrachte teekenen te toonen, aan welke godheid men zich verbonden rekende. Vrage: met welke bedoeling gebruikt hier Paulus dit woord? Nu valt natuurlijk onmiddellijk weg de mogelijkheid, dat Paulus bij dezen tekst gedacht heeft aan het brandmerk van een misdadiger, en blijft dus alleen over de vraag: heeft hij hier het oog gehad op de kenteekenen van een slaaf, van een krijgsknecht of van den vereerder eener godheid?

Luther ziet er het kenmerk van den slaaf in. Hij rekent in zijne verklaring van den brief eerst op hardhandige manier af met de „Barfüssermönche”, die deze stigmata terugvinden in

de bekende wonden van Franciscus van Assisi. Het heele verhaal van die wonden is voor hem niet veel meer dan een „eitel erdichtet, erstunken und erlogen Ding”, en als er iets van waar is, dan heeft Franciscus wellicht zichzelf die wonden toegebracht „auseiner närrischen mönchischen Andacht”. Maar Paulus’ stigmata duiden aan, wiens knecht hij is. Predikte hij ook, gelijk de dwaalleeraars, een Evangelie, dat de menschen bekoorde, dan zou hij deze lidteekenen niet hebben; maar nu zijn ze hem toegebracht, omdat hij niet anders predikt dan de verlossing in Jezus Christus. Wereld en satan hebben het hem daarom alles aangedaan, en nu zijn die teekenen de „Hoffarbe”, de kleuren of liverei van onzen Heere Jezus Christus. Om nu die lidteekenen te doen kennen, verwijst ook Luther, gelijk gewoonlijk geschiedt, naar 2 Kor. 11 : 23 v.v. Daar worden de mishandelingen vermeld, die Paulus heeft ondergaan, en waaruit lichamelijke teekenen moeten voortgekomen zijn. „Van de Joden heb ik veertig slagen min één vijfmaal ontvangen. Driemaal ben ik met roeden gegeeseld geweest, eens ben ik gesteenigd, driemaal heb ik schipbreuk geleden.” Waar hij ook spreekt van zijn waken en vasten, honger en dorst, koude en naaktheid. Maar bij die uitwendige lidteekenen blijft Luther niet staan. Hij ziet zulke lidteekenen ook in de inwendige verschrikkingen des satans met zijn vurige pijlen. Zulke ondergaan wij wel niet gaarne, maar ten slotte worden zij een oorzaak van roem in den Geest, omdat zij het echte zegel en teeken zijn, dat de verkondigde leer de ware is.

Calvijn verklaart de lidteekenen echter liever als kenteekenen van den krijgsknecht, en wel als op ééne lijn staande met openlijk gedragen eereteekenen, waarmee een veldheer zijn trouwen soldaat beloont. Gelijk wij spreken van medailles en ridderorden. Hij bepaalt zich dan ook tot het vermelden van uitwendig leed, dat over den Apostel was gekomen; gevangenissen, banden, geeselingen, vuistslagen, steenigingen en dergelijke schandelijke bejegening. Deze maken hem wel verachtelijk, in het oog der wereld, maar voor God en zijne Engelen gaan zij in beteekenis alle wereldsche eereteekenen verre te boven.

Bij deze verklaring van Calvijn, waarbij hij hoofdzakelijk Chrysostomus volgt, treden de heilige ernst en het hooge ge-

zag, waarmee de Apostel in dezen tekst spreekt, helder in het licht. Veel krachtiger dan bij de opvatting van Luther. „Voortaan doe niemand mij moeite aan, *want* ik draag de lidteekenen van den Heere Jezus in mijn lichaam.” Wie zijn die dwaalleeraars, en wie zijt gij, o uitzinnige Galaten, dat gij u vermeten zoudt om mij moeite aan te doen? Zij hebben in den strijd voor Christus' naam en zaak nog niets ondervonden, en gijlieden zijt in de eerste verzoeking, die door deze dwaalleeraars over u gekomen is, onmiddellijk bezweken; durft gij u te stellen boven mij, die in de striemen, die aan mijne geeselingen herinneren, in de builen, die aan mijne steeniging doen denken, in de vermagering, die mijn waken en vasten, mijn honger en dorst u voor den geest roept, de geestelijke ridderorden draag van een oud-gediende in den strijd, waarin ik ten bloede toe geworsteld heb voor mijnen Koning? In den vuurproef, dien ik heb doorstaan om Christus' wil, heb ik mij onder de leiding van mijnen Koning het recht verworven met gezag tegenover u op te treden, en te eischen, dat gij noch met minachtende woorden, noch met wederstreven en afwijkingen mij moeite aandoen zoudt. Ook in het met grooten nadruk vooropstellen van het woordeke „ik” ἐγώ spreekt zich uit zijn volle bewustzijn van zijn gezag en beteekenis, niet weggedoezeld in een valschen schijn van nederigheid, maar vooropgezet tot handhaving van de plaats, waarop hij door Christus zelf gezet is, en ondanks de heftigste woede en aanvallen der vijanden tot op dit oogenblik toe is blijven staan. Wie het nu nog waagt Paulus moeite aan te doen, die zet zich blijkbaar op tegen Christus en heult met den satan en alle andere vijanden, en laadt alzoo een zware verantwoordelijkheid op zich. Er blijft hem geene verontschuldiging over, alsof hij dit niet weten kon, *want* Paulus draagt openlijk de lidteekenen van Jezus Christus als een beproefd krijgsknecht in zijn eigen lichaam.

Eenigszins, zij het ook zwakker, ligt er een dergelijke gedachtengang in de opvatting van Luther. „Voortaan doe niemand mij moeite aan, want ik draag in mijn lichaam de teekenen, dat ik een dienaar van Jezus Christus ben.” En wie een knecht moeite aan doet, bij het vervullen van zijn werk, zal daarvan eenmaal aan den heer van dezen knecht rekenschap

moeten geven, in dit geval dus rekenschap aan den Heere Jezus Christus. Luthers opvatting komt mij voor niet zoo klemmend te zijn als die van Calvijn; niet zoo machtigen indruk zou dan des Apostels woord maken op onvaste geesten, zooals er blijkbaar onder de Galaten werden gevonden. Nochtans acht ik haar niet zoo onlogisch, als zij door Dr. Deissmann gerekend wordt. Hij acht het onmogelijk, om bij Luthers opvatting een redelijken zin te geven aan het woordeke „want". Bedoelde toch Paulus zichzelf als dienstknecht of slaaf van Jezus Christus voor te stellen, dan zou Dr. Deissmann veeleer verwachten, dat hij zeide: „Overigens ga maar rustig door mij moeite te veroorzaken; want dat ben ik zoo gewoon; ik ben immers toch de verachte slaaf van Jezus Christus!" (Bibelstudien S. 265, 266.) Deze conclusie zou alleen opgaan, wanneer eenmaal vaststond, dat Paulus hier *schertsend* sprak; maar welke grond is er voor die zeer gewaagde hypothese? Als we het woord des Apostels in vollen ernst verstaan, dan zou zelfs de opvatting van Luther nog een duidelijken zin opleveren, maar veelmeer de levendige en kernachtige verklaring, zooals Calvijn die gaf. En wie zal een woord der H. Schrift gaan verklaren als een schertsende uitdrukking, zoolang eene ernstige verklaring een gezonden zin oplevert? Allerminst dit woord, waarin juist de Apostel zich verheft tegenover de Galaten en hunne verleiders in de volle grootte zijner Apostolische bediening en zijner zelfopoffering voor den naam en de zaak van Christus. Hier spreekt volle zelfbewuste ernst, geschikt om de tegensprekers met beschaamd aangezicht te doen staan, en de wankelmoedige Galaten weer met even diepen eerbied als vroeger jegens den Apostel te vervullen.

Is echter de meening, dat de Apostel soms schertsend spreekt, (op zichzelve reeds hoogst onwaarschijnlijk), op deze plaats allerminst toelaatbaar, dan valt daarmede ook de nieuwe verklaring, die Dr. Deissman in zijne studiën van het jaar 1895 gaf. Hij meende nieuw licht op dezen tekst te zien vallen door eene plaats uit een papyrus van het Museum te Leiden.

Als zijn uitgangspunt nam hij de meening van sommigen, dat Paulus met zijn stigmata of lidteekenen gezinspeeld heeft op de gewoonte van sommige heidenen, om het teeken van

hun godheid aan hun lichaam te dragen, in den vorm van letters of zinnebeelden, en dat teeken dan tevens te houden voor een soort van talisman, die den drager beschermde tegen mogelijke gevaren of aanvallen. Een „Schutzzeichen" dus. Dat nu bij de ontrouwen in Israël, die zich zoo nauw mogelijk bij het heidendom aansloten, en daardoor den Heere vertoornden, ook het gebruik van zulke heidensche teekenen gevonden werd, kan ons niet verwonderen, evenmin als dat er in de Wet des Heeren waarschuwingen waren uitgegaan tegen dergelijke insnijdingen, kaalheid en teekenen die afgodische beteekenis hadden (Lev. 19 : 27 vv.; 21 : 5 vv., Deut. 14 : 1 vv.). Maar of er onder de getrouwen in Israël, Gods knechten, van zulke Schutzzeichen sprake was, zij het dan niet in den naam van afgoden, maar van Israëls God, is minder gemakkelijk te beslissen. Het teeken, dat de Heere zette aan Kaïn, opdat hij niet gedood zou worden, was zeker iets gansch buitengewoons. Doch in Ezech. 9 wordt door een dienstknecht des Heeren, „een man met linnen bekleed, en eens schrijvers inktkoker was aan zijne lenden," een teeken geteekend op de voorhoofden der godvruchtigen onder Israël, die gebukt gingen onder de goddeloosheid des volks; en de Engelen, die nu Gods oordeelen gingen voltrekken, kregen het nadrukkelijk bevel: „maar genaakt aan niemand, op denwelken het teeken is." Hier gold dus het teeken, dat de Heere op hen had doen zetten, zeer beslist als een beschermend teeken. Evenals bij Israël in Egypte het bloed, dat gestreken was aan de posten der deuren. Maar dan toch gansch niet in den zin eener toovenaars-amulet, maar als een onderscheidend teeken, dat God zet tusschen dien, die Hem dient, en dien, die Hem niet dient. In dezen zin is het ook te verstaan, als in Openb. 14 : 1 gezegd wordt van de dienaren van het Lam, dat zij „den naam zijns Vaders geschreven hebben op hunne voorhoofden," en zij daarom volgens 7 : 3 en 9 : 4 niet mee geoordeeld worden. Dit dragen van den naam of het zegel Gods aan het voorhoofd is een openbaar worden van de scheidingslijn, die er uit kracht van Gods verkiezing loopt door het geheele menschelijke geslacht. Bij de getrouwen onder Israël was dus steeds de gedachte aan het beschermend teeken, dat God zelf zijnen knechten laat indrukken, eene gansch andere

dan de heidensche idee, om zulk een teeken huns afgods als een soort van amulet aan zich te dragen.

De papyrus nu, op welken Dr. Deissmann de aandacht vestigt, en die voor de kennis van het volksgeloof in Egypte omstreeks het jaar 250 na Chr. zoo merkwaardig geacht wordt, dat hij reeds in 1839 in facsimile is uitgegeven, behelst o. a. eene Grieksche tooverformule. Daarin komt voor: „ik draag (βαστάζω) het graf van Osiris", en ook: „Indien N. N. mij moeite aandoet" (ἐάν μοι ὁ δεῖνα κόπους παράσχῃ), en daarin worden dus tweemaal juist dezelfde woorden gebruikt, die Paulus bezigt in Gal. 6 : 17: „niemand doe mij moeite aan, want ik draag (βαστάζω) de lidteekenen van den Heere Jezus." Nu is de hoofdbeteekenis van den volzin uit den papyrus deze: „het *dragen* van een bepaald amulet, dat in betrekking staat tot zekere Godheid (hier eene afbeelding van het graf van Osiris) is een toovermiddel tegen het *moeite aandoen* van de zijde eens tegenstanders." (Dr. Deissmann t. a. p. 268—274.) Hierin ziet de geleerde Schrijver een nieuw licht over onzen tekst opgaan. De beteekenis wordt dan z. i. deze: „Niemand vermete zich om mij moeite aan te doen; want door het dragen van de lidteekenen van Jezus ben ik toch tegen dat alles als met een toovermacht beschermd!" Het wordt een schertsend woord des Apostels tot zijne Galaten, die hij behandelt als ondeugende kinderen. Gelijk hij ook eens den Corinthiers vriendelijk dringend de vraag voorlegde: Zal ik met de roede tot u komen?, zoo heft hij ook hier glimlachend zijn vinger op, en zegt tot zijne ondeugende lieve kinderen: „weest toch verstandig; gij kunt mij toch geen moeite veroorzaken, ik ben door mijne lidteekenen als toovermiddelen tegen dat alles onaantastbaar getooverd! (gefeit)" (S. 275.)

De Schrijver gevoelt echter zelf, dat hier onmiddelijk het bezwaar zal oprijzen: „Maar verkrijgt aldus de ernstige brief, dien Paulus den Galaten schreef, en die over de gewichtigste belangen handelde, niet een meer grappig dan ernstig slot? Zinkt aldus het slot van den brief niet verre beneden het hoog ernstig karakter, dat de gansche brief draagt?". En hij tracht dit bezwaar op zij te zetten met een beroep op het vertrouwelijk karakter van den brief, waaraan naast den bezielenden gloed des geloofs en de teederste liefde en de niets sparende ironie

ook „de hartenwinnende vriendelijkheid der scherts" niet vreemd behoeft te blijven. Doch zou zelfs in eenig vertrouwelijk schrijven, dat niet bestemd was om een deel der H. Schrift uit te maken, een dergelijke scherts ooit door een Apostel des Heeren zijn gebruikt? Zouden zulke echt heidensche denkbeelden met formulen, die in de heidensche tooverijen gebruikelijk waren, schertsend door een Apostel in eene waarschuwing aan de geloovigen worden gebezigd? Reeds dit laat zich niet denken. Het zou inderdaad gelijk staan met het geval (waarin echter Dr. Deissmann niets aanstootelijks zou vinden!) wanneer iemand het kruis van Christus zijn talisman noemde, en in dat verband het woord „feien" d. i. betooveren gebruikte. (S. 276). Waarlijk, dit zou eene ongepaste scherts zijn, reeds in het meest vertrouwelijk gesprek. Hoe zou dergelijke scherts dan kunnen plaats vinden in een brief, die hoe persoonlijk en vertrouwelijk ook van aard, toch een bestanddeel is van de Schriften, waaraan ook Paulus onder de drijving des H. Geestes meegearbeid heeft? In plaats dat zulk een schertsend slot de reeds half gewonnen harten geheel herwinnen zou, zou het veeleer de klem van den ganschen brief op de gewetens verzwakken, en de berispte Galaten in plaats van met beschaamdheid des harten veeleer met een glimlach de lezing van den brief doen eindigen.

De uitdrukkingen van den Egyptischen tooverpapyrus werpen geen nieuw licht op het slotwoord van Paulus' brief. De kracht dezer woorden ligt niet in vriendelijke scherts, noch in het voorstellen der lidteekenen van den Heere Jezus in Paulus' lichaam als beschermende tooverteekenen; maar in het beroep, dat de Apostel doet op de eereteekenen in zijn lichaam die hij als strijder voor Jezus' naam en zaak heeft opgedaan in bange worsteling; eereteekenen, waardoor allen, die Christus' naam belijden, geroepen worden: „Doet toch zulk eenen geen moeite aan, door hem te dwarsboomen in zijn verderen arbeid; want deze oude en beproefde strijder heeft recht om van u iets anders te verwachten dan dit!" Hoe grooten dank wij dan ook verschuldigd zijn aan Dr. Deissmann, uit wiens werken zoo ontzaglijk veel te leeren valt, toch meenen wij in dit opzicht het liever te moeten houden bij de aloude verklaring van Calvijn. Door haar wordt dit slotstuk van den Zendbrief ons ge-

toond als een fraai behouwene en juist aangebrachte sluitsteen, waarvan zulk een krachtige sprake uitgaat tot de dwaalleeraars en de Galaten van den ouden tijd, maar ook tot degenen, die Paulus bestrijden of verachten in den tegenwoordigen tijd: „Voorts doe toch niemand mij moeite aan: want ik draag de lidteekenen van den Heere Jezus in mijn lichaam, als eereteekenen, weggedragen uit de worsteling voor Zijn Naam en zaak!" Dat stopt den tegensprekers den mond, en roept de Galaten en ons telkens weer terug tot den diepsten eerbied voor Paulus' persoon en arbeid, maar bovenal voor zijn woord, een woord van den heiligsten ernst, niet verzwakt door eenige scherts.

PREEKSCHETS.

> Indien wij onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, dat Hij ons de zonden vergeve, en ons reinige van alle ongerechtigheid.
>
> 1 JOH. 1 : 9.

Er zijn menschen, die zeggen, dat ze geene zonde hebben, *(vs. 8)*; zulken misleiden zichzelf, en de waarheid is niet in hen. Van belijden hunner zonde is geen sprake. Anderen worden door de gedachte aan hun zonden tot wanhoop vervoerd. Ook zij verstaan niet, dat het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonden. Twee gevaarlijke klippen, waarop menigeen schipbreuk lijdt, (de Farizeeër en Kaïn.) De weg des behouds ligt in 't midden, (de Tollenaar.)

De Apostel Johannes wijst ons op: BELIJDENIS VAN ZONDEN ALS DE WEG TOT HARE VERLOSSING.

I. *Een moeielijke weg*, want:

a. om zonden in oprechtheid te belijden, moeten we het *wezen* der zonde kennen.

α. Onderscheidene benamingen daarvoor in de Heilige Schrift.

β. Hier bezigt de Apostel het woord ἁμαρτια, d. i. missen van het doelwit, nl. de eere Gods, een afdwalen van den rechten weg.

γ. Zonde is geene zwakheid of gebrek (ongeloofstheorie), maar 'n vreeselijke *macht*.

b. van nature wille we geene zonden belijden.

α. De practijk leert dit; men ontkent, verbergt, vergoelijkt de zonden.

β. Haar te *belijden* is: instemmen met de gedachte Gods over haar (homologeeren); ze erkennen en bekennen als misdreven tegen den Allerhoogste, (David).

γ. Geloovigen alleen *kunnen* het. Ze *moeten* het ook, want ze blijven zondaren. Johannes rekent er zichzelf ook toe; hij spreekt van *onze* zonden; ze zijn menigvuldig; *zonden*, zonder tal; ze stellen den geloovige *strafwaardig*, doen hem zijn troost missen. Ze belijden, dagelijks.

II. *Een heerlijke weg*, want hij leidt:

a. tot vergeving.

α. Dit is Gods werk; tegen Hem zijn de zonden bedreven; *Hij* is hier: de Vader.

β. De zonde brengt schuld teweeg; zij is overtreding.

γ. God *vergeeft* (ἀφῃ); beteekenis van wegzenden; Hij ontheft van schuld, ontslaat van straf, geeft recht op 't eeuwige leven; Hij vergeeft volkomen; niet *omdat*, maar *indien* wij onze zonden belijden.

b. tot reiniging.

α. Zonde maakt ook onrein. Ongerechtigheid (ἀδικια) maakt walgelijk in de oogen van den Heilige.

β. Maar Hij reinigt van haar smet in het bloed van Jezus Christus; van *alle* ongerechtigheid. *(Jes. 1 : 18).*

γ. Die reiniging hebben de geloovigen den ganschen tijd huns levens noodig; de heiligmaking blijft onvolkomen.

III. *Een zekere weg.* Wie belijdt, zal Gods genade ondervinden, want

a. Hij is getrouw

α. Gods get-ouwheid is, dat Hij Zijn eens gegeven woord gestand doet, waar maakt.

β. Uit kracht van waarheid, *moet* God den oprechten belijder vergeven, *(Exodus 34 : 7, 2 Kron. 7 : 14, Ps. 86 : 5, Jes. 57 : 15.*

γ. Rijke vertroosting voor wie zijne zonden belijdt; dat hij *vertrouwe.*

b. Hij is rechtvaardig.

α. Gods rechtvaardigheid is, dat Hij een iegelijk vergeldt naar zijn werk.

β. 't Is schijnbaar vreemd, dat de vergeving steunt op Gods rechtvaardigheid; wij zouden eerder denken aan Zijne barmhartigheid.

γ. Toch kan 't niet anders. (Jes. 1 : 27). Gods δικαιοσυνη tegenover onze ἀδικια. Aan het recht Gods is door Christus voldaan. En nu hebben wij in de rechtvaardigheid Gods 'n waarborg voor de vergeving der zonden, wanneer wij ze, met het oog op Golgotha's kruis, in oprechtheid belijden.

H. V. D. WERFF.

RECENSIËN.

J. H. Landwehr. **Handboek der Kerkgeschiedenis. Eerste gedeelte Oude Kerkgeschiedenis.** *Rotterdam.* Bolle.

Onder de recensies van dit boek, die reeds verschenen — het is dan ook al van September 1910 — is er eene, waarvan de schrijver zijn gunstig oordeel heeft meenen te moeten accentueeren door een boutade tegen de hoogleeraren van de Vrije Universiteit en de Theologische School, en uiteraard met name dan tegen de hoogleeraren in de Kerkhistorie. Van die, voor deze taak toch aangewezen mannen, heet het, kregen we tot dusver nog een handboek als dit niet. En ziedaar nu Ds Landwehr, die hen beschaamd maakt, omdat hij onder zijn drukke werk het nog heeft weten tot stand te doen komen.

Commercieel schijnt deze aanbeveling waardevol te wezen. Althans de uitgever drukte ze in zijn in Mei 1911 rondgezonden prospectus van deze uitgave in extenso af. In anderen opzichte schijnt ze mij echter minder gelukkig. Omdat ze verwarring van begrippen geeft is ze eensdeels onbillijk tegenover de genoemde hoogleeraren en staat ze andererzijds ook een zuivere waardeering van het werk van Ds. Landwehr in den weg.

Van de historici van professie verwachten we wat anders dan laatstvermelde ons heeft gegeven. Zullen zij voor den dag komen dan zal dat moeten wezen met de vrucht van studie der bronnen. Vandaar dat we m. i. dan ook niet al te sterk over het lange uitblijven van den van hun kant tegemoet gezienen arbeid mogen klagen. Als uw tegen acht uur bestelde kistje sigaren er om half negen nog niet is, brom dan op den winkelier zooveel ge wilt, zeg den man desnoods de klandisie op! Maar een wetenschappelijk werk wordt in zijn ontstaan beheerscht door zooveel vooruit niet te berekenen factoren dat tot verwijten niet lichtvaardig mag worden overgegaan.

In 't werk van Ds. Landwehr wordt echter alle bronnenstudie gemist. De litteratuuropgave, die het ter gelegener tijd zal brengen — jammer dat ze eerst volgt op de verschijning van het geheele boek! — ze moge nog zoo uitgebreid zijn, zeker

zal ze zich bepalen tot een opsomming niet van rechtstreeksche gegevens, maar van geschriften, waarin slechts een verwerking van het oorspronkelijk materiaal wordt gegeven. En in verband daarmee kan het dus nooit op een lijn worden gesteld, dit handboek, met de studiën die we uit Amsterdam en uit Kampen wachten.

Is daarmee echter nu het hier geleverde afgekeurd? Allerminst! De kerkgeschiedenis waaraan behoefte is, heeft Ds. Landwehr niet gegeven. Maar hij bedoelde ook niet die te geven. Immers hij schreef niet een leerboek, maar een handboek; hij dient zijn werk niet aan als Fundgrube, maar als overzicht.

Op die omstandigheid kan, voor 't geven van een juiste recensie, niet genoegzaam de nadruk worden gelegd. Want zij is het, die geheel de wijze waarop hier een oordeel moet worden geveld, beheerscht. Een boek als we van de professoren tegemoet zien moet beschouwd worden vanuit het gezichtspunt of het nieuwe gedachten brengt, of het de zaken à fonds behandelt, of het ter verklaring van het verleden stellingen bijbrengt met degelijk bewijs. Bij een handboek als we hier ontvangen is echter de hoofdvraag: toont het op een heldere wijze den draad in den gang der gebeurtenissen, weet het — met terzijde lating van veel bewijs — toch althans het resultaat der onderzoekingen aangaande de ontwikkeling van het kerkelijk instituut voor ons besef levend te maken?

Die vraag ons nu stellend (waarbij dan uiteraard het veel letten op allerlei details komt te vervallen [1]) en vooral de ge-

---

1) Op enkele bezwaren te dien aanzien zij hier gewezen. Bldz. 8 r 8 las ik in plaats van „nog niet veel", evenals een ander recensent, liever „reeds tamelijk veel." Bldz. 19 r 25 was zeker beter gezegd: Ze worden in het N. Test. „vreezende" God of „godsdienstig" genoemd (Φοβούμενοι of *σεβόμενοι τὸν θεόν*) cf. Hand. 10 : 2, 22; 13 : 16, 26, 43, 50; 16 : 14; 17 : 4, 17; 18 : 7. Bldz. 24 r. 17, 30 had m. i. de voorstelling de voorkeur verdiend dat Paulus na een kort verblijf in Arabië lang te Tarsen heeft vertoefd, en dan niet om daar te prediken, maar ter voorbereiding voor zijn taak cf. Th. Zahn *Einleitung in das Neue Testament* I, 36, 37; Herzog *Real Encyclopädie*[3] XV, 73. Bldz. 25 r. 35, lijkt het mij niet geheel en al in overeenstemming met een zuivere Schriftbeschouwing te spreken van Paulus' leer. Bldz. 26 r. 1 had ik liever dan „mag aannemen" gelezen: aanneemt; in dien geest spreekt ook steeds Paulus zelf. Bldz. 36 r. 11 had de uitspraak m. i. wel eenigermate mogen verduidelijkt, zoo verwart ze. Bldz. 45 zou de uiteenzetting over Mar-

volgde methode en de aangebrachte indeeling voorwerp van onderzoek wordt), in hoeverre zien we dan het werk van Ds Landwehr aan den daarin gestelden eisch voldoen?

Niettegenstaande waardeering voor veel goeds dat ik heb aangetroffen, kan ik tot mijn leedwezen toch niet zeggen dat ik op dit hoofdpunt geheel bevredigd ben. Dit handboek geeft in kort bestek opsomming van veel feiten. Het doet dat op een nauwkeurige wijze. Hier en daar wijst het ook wel op eenig verband. Maar over 't algemeen toont het toch m. i. te weinig dat al de schakels der gebeurtenissen te samen een keten vormen. Of degenen, die het gebruiken zullen, tot eenig geschiedkundig inzicht er door zullen komen, waag ik te betwijfelen.

Nu staan zeker ook in dit opzicht de beste stuurlui aan wal. Er is geen twijfel aan of het behoort tot de idealen, dat door mij geteekende, die uiterst moeilijk te bereiken zijn. Die theoretisch makkelijk te stellen zijn. Maar practisch misschien alleen te verwerkelijken door den beroepsgeschiedvorscher, en dan door dezen nog slechts aan het eind van zijn levenswerk. Door

---

cion gewonnen hebben indien zijn denkbeelden waren belicht als reactie tegen het opkomend moralisme. Bldz. 57 r. 1, 2 is de opkomst der hierarchie eenzijdig voorgesteld; ze is voortgevloeid behalve uit heerschzucht der ambtsdragers ook uit de bezwaren van den massa-overgang tot het Christendom; was dus ook verkeerde vrucht van een goed motief. Bldz. 58 r. 3 geeft de uitdrukking „een bijbelsche theologie" waarschijnlijk de bedoeling van den auteur wel niet juist weer. Bldz. 61 r. 15 had ik Στρωματεῖς liever door „lappendeken" en bldz. 62 r. 20 Περὶ ἀρχῶν liever door „over den oorsprong" vertaald, terwijl bldz. 62 r. 11 voor iemand die de beteekenis van Hexapla verstaat, de gegeven omschrijving een natuurlijk opkomende vraag niet genoegzaam beantwoordt. Bldz. 63 r. 15 verwart met zijn in 't aangezicht geworpen handschoen twee beelden; r. 26 wordt m. i. ten onrechte het altoos als Apologeticus aangehaalde werk geïntroduceerd onder den titel: „Adversus gentes". Bldz. 68 had bij de dynamische monarchianen Paulus van Samosate niet mogen ontbreken. Bldz. 71 r. 15 geeft in de woorden „een zedelijke wedergeboorte op ieder gebied" een tegenstrijdigheid. Bladz. 79 r. 4 De weergave van „peccata venalia" door „zonden, waarin iedereen kan vallen" lijkt me niet boven de gewone, „vergeeflijke zonden" de voorkeur te verdienen. Bldz. 86 r. 16 Met „de geboortedag des hemels" zal wel bedoeld zijn de geboortedag voor den hemel.

Een en ander — bij opgave waarvan ik me beperk tot vermelding van 't geen ik vond in de eerste twee tijdvakken — is niet bedoeld als vitterij, maar geve de belangstelling aan waarmee ik, behalve van het boek als geheel, ook van den inhoud in bijzonderheden heb kennis genomen.

samenvatting van een doorkruipen van het historisch terrein gedurende tal van jaren. Zoodat een geheel voldoen aan dezen eisch dus billijkheidshalve van iemand als Ds Landwehr, wiens beoefening der geschiedenis gepaard gaat met de voldoening aan allerlei andere plichten, niet kan worden gevergd.

Toch geloof ik dat ook onder de gegeven omstandigheden nog wel iets meer bereikbaar zou zijn geweest. Indien de schrijver twee dingen beter in aanmerking had genomen.

Allereerst indien hij meer critisch ware geweest ten aanzien van den gids, dien hij zich heeft gekozen. In zijn inleiding, waarin hij kortelijk bespreekt wat op 't gebied der kerkgeschiedschrijving reeds werd gepresteerd, roemt hij vooral het bekende werk van Kurtz als voortreffelijk. En in heel zijn boek is dan ook — al is van een slaafsche navolging geen sprake en wordt ook in het prospectus van „een zelfstandige bewerking van de kerkhistorie" gesproken, toch is een zekere aansluiting in methode aan dien schrijver in dit werk niet te miskennen. Welnu, mede daardoor is het het door mij gewraakte spoor opgegaan. Want zeker, ten aanzien van volledigheid en betrouwbaarheid is Kurtz voorbeeldig, maar ook bij hem betreurt ge veelal slechts opsomming van feiten te krijgen, in plaats van geschiedenis. In dit opzicht had Ds Landwehrs boek m. i. bepaald gewonnen, indien het, meer dan het gevolgde voorbeeld, zich dat van RUDOLPH SOHM *Kirchengeschichte im Grundrisz* had gekozen. Ook al had het zich uiteraard niet kunnen beperken tot het geven van zoo weinig feitenmateriaal als Sohm biedt.

En ten tweede had naar mijn inzicht de auteur het ideaal meer benaderd, als hij een strenger doordachte indeeling had gegeven. Punten van meer ondergeschikt belang te dien opzichte laat ik daar (bijv. dat de inleiding (§ 1—6) te uitvoerig is, en dat daarin vooral een paragraaf als die, welke handelt over „Het optreden van den Heere Jezus Christus" misplaatst is), maar ik heb bezwaar tegen den geheelen opzet. Zooals de auteur toch doet, in elk tijdvak alle punten ter sprake te brengen, die met het kerkelijk instituut in verband staan (leervorming, opleiding, eeredienst, kerkinrichting enz.) verwart m. i. algemeene en bijzondere kerkgeschiedenis, of liever nog kerkgeschiedenis en geschiedenis der liturgie, van het kerkrecht en

van het dogma. Veeleer schijnt mij de historie van het instituut zoo te verloopen dat het beurtelings — en 't zij dan reformeerend of deformeerend — op een enkel dier onderscheiden terreinen slechts zich beweegt, zoodat in de diverse tijdvakken de overige dan ook stilzwijgend moeten worden voorbij gegaan. Nu eens ontwikkelde het zich door verdediging tegen de Staatsmacht. Dan weer had het zich te verweren tegen de van alle zijden aandringende verwereldlijking. Weer in een andere periode moest het moeizaam bezig zijn, tegenover de ketterij en philosophie zijn belijdenis nader te formuleeren. Eindelijk was het in een anderen tijd weer meer bedacht op uitbreiding. Ware nu — en dan natuurlijk steeds onder vasthouding van het verband met de uitwendige lotgevallen en met de wereldgeschiedenis — meer systematisch in dien geest gewerkt, dan zou — dunkt me — duidelijker dan nu de geleding van het historisch lichaam aan den dag getreden zijn, en dientengevolge ook meer het doel bereikt dat de schrijver op bldz. 4 zich gesteld heeft: te letten „op de leidingen van Christus met zijn Kerk" en tevens „op de krachten, die Christus gebruikt om Zijn Kerk te leiden tot het doel, dat God voor haar historie bepaalde".

M. V. S.

Dr A. Troelstra. **De organische eenheid van het Oude Testament**. *Leiden*. A. L. De Vlieger. 1912.

Op uitnoodiging van „de Vereeniging tot vestiging van Bijzondere Leerstoelen", heeft Dr A. Troelstra zich bereid verklaard, eene reeks van voordrachten te houden over: „De organische eenheid van het Oude Testament". De eerste voordracht werd op Zaterdag 25 Nov. 1911 te Leiden uitgesproken en is daarna in druk verschenen. De geleerde schrijver biedt ons daarin de Prolegomëna voor hetgeen hij daarna betoogen zal over „de organische eenheid van het Oude Testament." Hier spreek ik direct reeds de hoop uit, dat straks ook dat betoog zelf zal worden gepubliceerd. De inhoud van de eerste voordracht is van zoo'n degelijk karakter, het onderwerp van zoo'n hoog belang, de betoogtrant zoo rustig en zeker, dat wij ver-

langend zijn te vernemen, wat Dr Troelstra den studenten van Leiden heeft geleeraard.

In deze eerste voordracht bracht de geleerde docent, die zich reeds vroeger op dit terrein eenigermate had bewogen, getuige de uitgave van G. J. A. Ruys, *Het Oude Testament*, door *Dr A. Troelstra* [1]), het eerst de methode ter sprake, die door hem zal worden gevolgd. Dit geschiedt bij wijze van antithese, door eerst de bijna door alle Oud-Testamentici gevolgde „religionsgeschichtliche" methode te bespreken en aan een bondige kritiek te onderwerpen (bladz. 2—6). Dan zegt hij, op welk standpunt hij zich bij deze studie zal stellen (bladz. 7), te weten op den bodem der *confessio Belgica*. Op dit standpunt zich stellende, mag hem het verwijt niet treffen, dat zijne appreciatie bevooroordeeld zal zijn. Zij moet beschouwd worden als het leidend motief, noodig bij alle studie.

Van dit standpunt handelende over de organische eenheid enz., zal de auteur daarbij niet op splinterige wijze tegen de resultaten van het historisch-kritisch onderzoek opkomen, maar u bij deze studie op een ander standpunt trachten te plaatsen, dat, op zijn minst genomen, volkomen „gleichberechtigt" is, neen meer, het eenig goede.

Daarna (bladz. 9-14) spreekt Troelstra kort over de richting, die bij de studie van het O. T., hoofdzakelijk in de laatste twee en een kwart eeuw, is gevolgd. Onder de zeer onzekere kunstbewerking der bronnenscheiding is van het O. T., het eerste stuk der H. Schrift, niet meer gebleven dan een boek, waarin ons de overblijfsels der Hebreeuwsche literatuur zijn bewaard.

Doch voor dezulken is het O. T. niet meer het boek van de Woorden Gods, door den Heere aan Israël toebetrouwd. Wel is waar blijven velen, o. a. ook wijlen prof. Wildeboer, die de methode van de nieuwe kritiek volgen, spreken van openbaring, ja zelfs van eene „bizondere openbaring", maar hier wordt een op het dwaalspoor brengend gebruik gemaakt van het woord „openbaring".

Na het meer negatieve deel van Troelstra's toespraak, volgt

1) In hetgeen de auteur met kleine letter liet drukken in den tekst van genoemde uitgave, vindt men de duidelijke bewijzen, dat de schrijver geen onbekende is op het gebied der O. T. studiën.

dan op bladzijde 18 vv. het meer positieve. Zijn standpunt van Schriftbeschouwing vindt hij in de artt. 2-7 van onze N. G. B. Zoo voor de Schrift staande ziet gij haar als een organisch geheel, als een gebouw, naar een vast plan opgetrokken . . . Nu kan dit standpunt tegenover de Schrift op allerlei wijze geadstrueerd worden; ten bewijze haalt de auteur aan „schlagende" citaten van *Monier Williams, Dr. G. Ch. Aalders, James Orr;* maar deze en dergelijke beschouwingen mogen ons bevestigen of schokken in onze overtuiging omtrent de Schrift, ze kunnen er ons geen geven.

Al naar het uitgangspunt is, zal ook de kijk zijn op het O. T. Van den kriticus gansch anders (Kuenen, bladz. 22) dan van hem, die van Christus uitgaat. Hierbij is de eerste niet „voraussetzungslos", dogmatisch onbevooroordeeld, en de ander à parti pris, maar hierbij staat telkens dogmatiek tegenover dogmatiek. De schrijver heeft het niet tegen de literarische kritiek, noch tegen de tekstkritiek, maar tegen de hoogere kritiek, wier gang wordt geteekend door de namen *Reuss, Graf, Kuenen, Wellhausen.* Leest men nu bij die school, bijv. bij Prof. *Cornill, Einleitung in die kanonischen Bücher des Alten-Testaments,* het deel, dat aan de geschiedenis van dezen tak van wetenschap is gewijd, dan krijgt men den indruk, dat er na *Ranke, Hävernick, Hengstenberg en Keil* eigenlijk nooit meer een poging is gewaagd, om de eenheid van den Pentateuch te verdedigen. Toch is niets minder waar. Somtijds ontvangt men zelfs den indruk, dat hier opzet in het spel zou zijn! Dan volgen de namen van eenige mannen, die op ons standpunt staan in hun beschouwing van het O. T., of meer in het bizonder van den Pentateuch; waarbij met zeer veel waardeering wordt gesproken van *Hoedemakers: De Mozaïsche oorsprong van de wetten in de boeken Exodus, Leviticus en Numeri.*

Dr Troelstra ontveinst zich niet de zwaarte van de taak, die hij op zich heeft genomen; want al moge in verschillende werken van anti-kritici veel bouwstof zijn te vinden, er is meer noodig dan dat; die bouwstof ligt verspreid. Wij willen en moeten iets zien van de structuur van het O. T., iets van zijn organische eenheid. Wij willen de Schrift leeren kennen als een compositie, niet als een compilatie. Door een verkeerde

methode kan men wel een compositie uiteenrafelen tot een compilatie, maar van eene compilatie kan nooit een compositie worden gemaakt, hoe men ook wringe en plooie.

Het standpunt van de orthodoxe-kritici wordt onhoudbaar geacht; maar aangezien de auteur Christus beschouwt als de leidende gedachte, de sleutel van de moeilijkheden, het vereenigingspunt der verschillende lijnen, de verklaring van het anders onverklaarbare, dáárom alleen heeft hij vrijmoedigheid gevonden deze voordrachten te beginnen.

De Heere zegene dezen arbeid en wij hopen zijn vruchten te mogen plukken.

Tiel. G. KEIZER.

Lic. theol. Dr. phil. E. WEBER, Privatdozent der Theologie an der Universität Halle-Wittenberg, **Das Problem der Heilsgeschichte nach Rom. 9—11.** Ein Beitrag zur historisch-theologischen Würdigung der paulinischen Theodizee. *Leipzig*, A. DEICHERT, 1911.

Een boek, dat men nu niet juist voor zijn genoegen doorleest. Dat ligt niet aan het onderwerp. Waarlijk, dat is belangrijk genoeg. Maar dat komt door de wijze, waarop *Weber* zijn stof heeft behandeld. Het is een inspannend werk om den draad van het betoog vast te houden. De reden daarvan op te geven, is niet zoo gemakkelijk. Eén oorzaak zal wel wezen, dat *Weber* haast nooit teksten afdrukt, men moet onophoudelijk naslaan en weer naslaan. Een andere oorzaak is de stijl. *Weber* haalt nog al eens met instemming *Von Hofmann* aan. Welnu, *Webers* stijl herinnert aan dien van *Von Hofmann*. Telkens moet men een zin nog eens overlezen. Wat hoofdzaak en wat bijzaak is, komt niet voldoende uit. Gelukkig staat vóór in het boek een zeer uitvoerige inhoudsopgave. Daardoor is het althans mogelijk eenigszins een overzicht te krijgen.

Bij een werk over Rom. 9—11 is men bijzonder nieuwsgierig naar het standpunt van den schrijver. *Weber* laat zich weinig uit. Blijkbaar tracht hij geheel onbevooroordeeld te werk te gaan. Dit mag gezegd, aan kritiek doet hij niet. Alles is echt. Vindt men zoo menigmaal in dergelijke boeken, dat

de een of andere plaats als interpolatie moet verwijderd, wijl ze niet past in het betoog, bij *Weber* niets van dat alles. Hij neemt de hoofdstukken, gelijk zij zijn en beproeft eerlijk op te maken, wat Paulus bedoelde. Dat is het aantrekkelijke van zijn arbeid. Toch komt — het is niet te verwonderen — wel uit, hoe *Weber* zelf staat. Dat blijkt uit zijn beschouwing over de praedestiniaansche exegese, duidelijker nog op bl. 84, waar hij een soort tegenstelling maakt tusschen zijn uitlegging en die der orthodoxen en voorts uit zijn pogen om toch vooral een positieve verwerping weg te cijferen.

Het is natuurlijk onmogelijk om in een recensie, die niet te lang mag zijn, op de zaak zelf, die *Weber* behandelt, in te gaan. Raakt men hier aan één punt, dan raakt men aan het geheel en dient betoog tegenover betoog geplaatst. Ik bepaal mij er daarom toe van den inhoud mee te deelen, wat m. i. het belangrijkste is en wijs daarbij tevens op enkele licht- en schaduwzijden van *Webers* arbeid.

Weber geeft ons allereerst een voortreffelijk overzicht van de tot dusver gegeven oplossingen van het probleem Rom. 9—11. Hij toont zich hier volkomen op de hoogte, van wat vroegere exegeten hebben geleverd. Hij onderscheidt 5 methoden van verklaring: 1. de *praedestiniaansche;* 2. de *indeterministische* of armimiaansche; 3. „die Theorie der *doppelten Betrachtung*", die wil middelen tusschen de beide voorgaande; 4. de *„heilsgeschichtliche"*. Tegen deze methoden brengt *Weber* allerlei bezwaren in, die voor een groot deel ad rem zijn. Zelf kiest hij voor een 5e methode, de *practisch actueele.* Hij verstaat daaronder dit. De brief aan de Romeinen is geen boek over dogmatiek. Paulus heeft zelf het probleem gevoeld, doorleefd. Hij moest er over schrijven tot heil der gemeenten. Daarin ligt ongetwijfeld zeer veel waars. Onze organische Schriftbeschouwing eischt ook een dergelijke methode. Ik ben het lang niet in alles met *Weber* eens. M. n. mijn uitgangspunt zou een gansch ander zijn. Maar ik moet toch opmerken, dat *Weber* aan het adres van de dogmatische methode vele ware dingen heeft gezegd. De wijze, waarop het vraagstuk door *Weber* wordt gesteld, verdient waardeering. Dat deel van zijn boek is m. i. het best geslaagde.

Als *Weber* over de praedestiniaansche exegese spreekt, toont hij de praedestinatie niet te verstaan. Of liever, hij maakt allerlei bezwaren op grond van het menschelijk verstand tegen de praedestinatie en vergeet, dat wij menschen het goddelijke niet kunnen en niet behoeven te begrijpen. Dat is nu eigenlijk ook de fout van zijn eigen oplossing. Hij zoekt een weg, waarin alles volkomen duidelijk is en dien weg vindt hij natuurlijk niet. *Weber* stelt zich niet ten doel de hoofdstukken 9—11 in alle onderdeelen te exegetiseeren, het is hem om den gedachtengang te doen. Ook hier zegt hij weer veel voortreffelijks. Maar de hoofdzaak lijkt ons onjuist. Ik vond één zinnetje, waarin de oplossing vrijwel ligt samengedrongen: bl. 67 „Weil er (sc. Gott) zeigen wollte, was Erbarmen ist, ja wir dürfen im Blick auf V. 32 noch mehr sagen, um einst sein Erbarmen allgemein zu erschliessen, musste Gott jetzt das Erwählungsprinzip zur Darstellung bringen". Dat zegt genoeg. Gods liefde tot den mensch is uitgangspunt. De verwerping van Israël is geen „Selbstzweck". Wat is dan het doel? Dat toont „die Gegenwart als Zeit des allgemeinen Gnadenwillens". Nog eens we kunnen op de zaak zelf niet nader ingaan. Maar men zal zien, dat dit toch de oplossing niet wezen *kan*. Zoo eenvoudig is de zaak niet. God is, dat leert Rom. 9—11 ongetwijfeld, barmhartig, maar ook *vrijmachtig* en *rechtvaardig*. Ook wij begeeren niet een door dogmatiek beheerschte Schriftuitlegging. Toch durven we zeggen, dat als *Weber* het eigenlijke van de *praedestinatieleer* beter had verstaan en meer oog had gehad voor Gods welbehagen, zijn beantwoording van de vraag beter zou zijn geweest. Hopen we, dat de Gereformeerde predikantenvereeniging op haar prijsvraag een antwoord ontvangt, dat meer bevredigt!

Schipluiden. F. W. GROSHEIDE.

Dagen van blijde boodschap. Tiental Feest- en Gelegenheidspreeken, door Ds J. J. IMPETA.
Leiden, G. Los, 1912.

De gunstige ontvangst, die ten vorigen jare den bundel „Alles is Uwe" ten deel viel, heeft Ds Impeta blijkbaar aangemoedigd, deze nieuwe vrucht van zijn kanselarbeid ter perse te leggen. Wij verheugen ons daarover. Ook dit tiental preeken levert het bewijs, met welke rijke gaven deze prediker is gesierd en hoe uitnemend hij er gebruik van weet te maken. Ze voldoen aan de eischen, van oude tijden her aan de leerrede gesteld en steken, in menig opzicht, hoog uit boven veel wat onder den naam van preeken aan de markt wordt gebracht. Wijl ze allen van rhetorisch karakter zijn, missen ze misschien teveel den rustigen gang, om in vacante kerken door niet altoos in het lezen even geoefende ouderlingen bij het voorgaan te worden gebruikt. Maar voor jongere predikanten kunnen ze dienen als model hoe men, zonder op gespannen voet te komen met de Homiletiek, het Woord Gods voor de gemeente verklaren moet. Niet zonder vrucht zullen zij zich aan de voeten van Ds Impeta neerzetten, wijl hij zijn heldere uitlegging der Schrift brengt in goeden homiletischen vorm.

Alle menschelijke arbeid is echter onvolkomen, en zoo ontkomt ook deze prediker niet aan alle critiek. Bij de preek over den Engelenzang rijst bij mij de vraag, of het exegetisch juist is, in dit lied een trilogie te zien, terwijl m. i. niet genoeg uitkomt, dat de vrede, daarin bezongen, een vrede is door strijd, een vrede als vrucht van de vijandschap, door God reeds gezet in het Paradijs. Ook in de overigens uitnemende predikatie over 1 Petr. 2 : 24 is de uitlegging van „der gerechtigheid leven" te veel in het algemeene blijven hangen; het begrip „gerechtigheid" had meer nauwkeurig omlijnd moeten zijn.

Bepaald onjuist is de bewerking van Joh. 20 : 11—18. De prediker handelt over Maria Magdalena bij het ledige graf en wijst aan: daar lijdt haar liefde *de diepste smart;* daar smaakt haar liefde de *zaligste vreugde;* daar ontvangt haar liefde *de trouwste bestiering;* daar geniet haar liefde *de vruchtbaarste wijding.* Ofschoon thema en verdeeling onmiskenbaar getuigen van talent, kunnen we er niet mee accoord gaan, wijl het uit-

gangspunt verkeerd is gekozen. Maria Magdalena is hier de hoofdpersoon niet, en mag daarom niet het onderwerp der prediking zijn. De Evangelist verhaalt *de eerste verschijning van den Verrezene*, en Hem, niet Maria, heeft de prediker op den voorgrond te stellen.

Ook is in elke preek de gang der gedachten niet streng logisch. Neem bv. de preek over Ef. 5 : 20 „Dankende allen tijd over alle dingen God en den Vader, in den Naam onzes Heeren Jezus Christus". Aangewezen wordt dat het echte danken is: 1. een danken *allen tijd;* 2. een danken *over alle dingen;* 3. een danken *van God en den Vader;* 4. een danken *in den Naam onzes Heeren Jezus Christus.* 't Komt mij voor, dat de volgorde der gedachten logisch moet zijn: *waarvoor, wien, in wiens Naam*, en *wanneer* wij hebben te danken.

Een ander voorbeeld. Boven Rom. 8 : 28 schrijft Ds Impeta: De wetenschap, dat alle dingen hun medewerken ten goede, een sterke vertroosting voor de zuchtende pelgrims; en wijst dan *eerst* op *de gelukkige deelgenooten* van deze vertroosting, maar de *inhoud* van deze vertroosting: alle dingen werken ten goede mee, wordt pas in het tweede deel, de *onuitsprekelijke dierbaarheid*, ontwikkeld. Gevolg is, dat in het eerste deel uitnemende dingen gezegd worden, van het voorrecht, God lief te hebben en naar Zijn voornemen geroepen te zijn, maar *waarvan* deze gelukkigen *deelgenoot* zijn, moet noodzakelijkerwijze achterwege blijven.

Ten slotte zij nog opgemerkt dat taal en stijl dezer predikaties voortreffelijk zijn. Ds Impeta spreekt Schriftuurlijke, gezalfde taal, en zijn stijl is in overeenstemming met het onderwerp dat hij behandelt. Ook in dezen kan menigeen bij hem ter schole gaan. Op het korenveld met rijkbeladen halmen ontbreekt het vriendelijk bloempje niet, maar — quandoque dormitat Homerus — de distel werd niet overal uitgeroeid. Of wat dunkt u van den tweeden zin op de eerste bladzijde der eerste preek: „Zoo jubelde de profeet Jesaja, een viertal eeuwen vóór dat het *feit*, waarvan hij gewaagde, *werkelijkheid zou aandoen;* en nochtans deed hij het op een toon, op een wijze alsof het *reeds werkelijkheid aangedaan* had". Ik heb getracht mij in te denken, wat het is: een *feit*, dat nog *geen werkelijkheid*

.... aangedaan heeft, maar — 't is me niet gelukt.

Dat we in dit tijdschrift, in hoofdzaak voor „vakmannen" bestemd, deze critiek oefenen, zal Ds Impeta ons ten goede houden. Hem blijkt er uit, hoe hoog wij zijn kanselarbeid aanslaan. Alleen op wat werkelijk goed is, valt aanmerking te maken. Er is zooveel, ook op dit gebied, waarvan men niets zeggen kan, of — 't zou één groote aanmerking moeten zijn.

Gorcum. C. LINDEBOOM.

CORRESPONDENTIE.

Wegens de vacantie zal de Augustus-aflevering van geringen omvang zijn. RED.

VEREENIGING VAN PREDIKANTEN VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND.

Verslag der Vergadering van 17 April 1912.

Te 11½ ure opent de Voorzitter Prof. L. Lindeboom van Kampen, in „Irene" te *Utrecht*, de jaarlijksche vergadering van de Vereeniging van Predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland, met gebed. Gezongen was Psalm 89 : 1 en 3. Gelezen werd *Matth. 28 : 16—20.* Naar het voorgelezen gedeelte der H. Schrift spreekt de Voorzitter een kort openingswoord, waarin hij wijst op de gewichtvolle plaats en roeping van den Dienaar des Woords. Dankbaar en ootmoedig hebben wij te erkennen dat het alleen Gods genade is, waardoor wij weten wat wij gelooven, en lust hebben in den weg des geloofs God te dienen. De moderne theologen, die ook dezer dagen vergaderen, blijken niet te weten wat zij gelooven, vooral niet wat waarheid is omtrent Jezus. En ook uit al wat in den laatsten tijd van en over de ethische theologen uitkwam, blijkt duidelijk, dat dezen zich niet mogen sieren met den eerenaam van Dienaren des Evangelies naar de H. Schrift. Spr. memoreert enkele regelen uit een vers over de vertaling des N. T. door Prof. *Oort*, waarin gejubeld wordt, dat hetgeen de menschen vroeger geloofden, thans gedoopt is in het bad der wetenschap; waar tegenover hij uitspreekt, dat alle wetenschap gedoopt moet zijn in het bad van het Woord en den Geest van God. Spr. wijst ook op het gevaar dat van Rome dreigt, dat uiteraard onze vijand blijft. Ook op wetenschappelijk gebied werkt Rome in de laatste jaren met kracht. Dat alles moet ons aansporen, overeenkomstig het program dezer Vereeniging, te volharden en toe te nemen in de studie. Spr. eindigt met den wensch, dat deze vergadering tot zegen moge zijn, en de actueele onderwerpen op het agendum vermeld veel mogen bijdragen tot bevordering van het doel der Vereeniging.

De Secretaris, Ds. J. G. Kunst van Barendrecht, bracht het Jaarverslag uit. Er kon getuigd worden van vooruitgang. Het ledental klom tot 150. Er zijn 18 begunstigers. Dr. van Lonkhuyzen vertrok naar Amerika en hield dus op Bestuurslid te zijn. Hem werd dank gebracht voor wat hij deed voor onze vroegere conferenties en tot voorbereiding der Vereeniging. Het volgend jaar treden, volgens rooster, af D.D. *Kramer* en *Kunst*, daarna *Prof. Lindeboom* en *Ds. Vonk.* In de pers werd de Vereeniging met sympathie begroet. Aan de redacties der bladen, die voor de Vereeniging een woord ten beste gaven, werd toezending van een nummer, waarin dit voorkwam, verzocht.

De Penningmeester, Ds. F. Kramer van Beverwijk, rapporteerde daarna van de finantiën der Vereeniging. Er was op 1 Jan. 1912 f 97,17 in kas. Ook finantieel gaat de Vereeniging vooruit. De B.B· Steinhart en Bajema zagen, op verzoek van den Voorzitter, de rekening en verantwoording des Penningmeesters na, en rapporteerden later, alles in de beste orde te hebben bevonden.

De Voorzitter spreekt den wensch uit, dat *de Kerkeraden een jaarlijksche bijdrage voor de Vereeniging afzonderen.* Aan het Bestuur wordt opgedragen een daartoe strekkend verzoek tot de Kerkeraden te richten.

Door de invallende zonsverduistering wordt de vergadering nu geschorst. Nadat de broeders zich een weinig verkwikt en verfrischt hebben, wordt de vergadering met het zingen van het derde vers van het gebed des Heeren heropend. *Ds. S. Huismans* van *Anjum* blijkt intusschen in de vacature-Lonkhuyzen tot Bestuurslid te zijn gekozen. Deze laat zich die benoeming welgevallen.

Aangenomen worden alsnu de voorstellen van het Bestuur betreffende het Gereformeerd Tijdschrift. Die voorstellen zijn: Het Bestuur der Pred.-vereen. vulle de Redactie aan, met twee leden, en wijze gewenschte medewerkers aan; het consortium van het Geref. Tijdschrift zorge voor een meer vast plan van inrichting; de Pred.-vereen. steune het Tijdschrift zooveel noodig en mogelijk, zedelijk en finantieel. Bij stemming worden als redacteuren aangewezen: Dr. G. C. Aalders en Dr. J. Rid-

derbos; secundus van dezen laatste is Dr. F. W. Grosheide.

Evenzoo vereenigt zich de vergadering met de Bestuursvoorstellen inzake een uit te schrijven Prijsvraag. Onderwerp: EEN EXEGETISCH-DOGMATISCH-PRACTISCHE COMMENTAAR op *Rom. IX—XI.* Antwoorden in te leveren vóór 1 Mei 1914, bij den Secretaris. Tot mededingen gerechtigd zijn: Predikanten en Em.-Predikanten, Candidaten en Studenten van de *Gereformeerde Kerken* in Nederland. Antwoorden moeten met andere hand zijn geschreven, en van een verzegeld naambriefje vergezeld zijn. Als *Commissie van Beoordeeling* der ingekomen antwoorden zullen worden uitgenoodigd de Proff. *Bavinck* en *Lindeboom,* en *Dr. Greydanus* van Zuid-Beijerland. Als eerste prijs wordt f 300, als tweede prijs, eventueel, f 100 uitgeloofd.

Alsnu volgt het referaat van *Dr. G. Chr. Aalders* van Ermelo over de vraag: „Kan de H. Schrift voorwerp van wetenschappelijk onderzoek zijn voor hem die zich, ook voor zijn wetenschappelijk denken, volstrekt aan haar oordeel onderwerpt?"

Deze vraag wordt door Dr. Aalders bevestigend beantwoord. [1])

Bij de nu volgende bespreking vraagt *Ds. Datema* van Delfshaven, of ook niet onze tegenstanders naar hun opvatting zich aan de H. Schrift onderwerpen? Daarop wordt geantwoord dat zij, met name de Ethischen, dit wel meenen en dus zeggen, maar toch feitelijk niet doen.

Voor mij, zegt *Ds. Renting,* bestaat nog de vraag: Kan de H. Schrift voorwerp van wetenschappelijk onderzoek zijn? Ik aanvaard de omschrijving die de referent van wetenschappelijk onderzoek gaf. Maar is die toepasselijk op het onderzoek der H. Schrift? Referent meent ja. Wij zoeken naar een voor ons bewustzijn omzetten van de waarheid. Wij *zoeken* de waarheid *niet.* Wij *vinden* haar door ons onderzoek in een voor ons bewustzijn passenden vorm.

Dr. Grosheide van Schipluiden heeft eenig bezwaar tegen de uitspraak van den referent, dat, wat onbevoordeeld zijn aangaat, onze tegenstanders met ons gelijk staan. Hij vraagt,

---

1) Het referaat van Dr. Aalders zal in de Septemberaflevering van dit Tijdschrift worden opgenomen. RED.

of het voor ons wetenschappelijk niet iets ongunstiger staat omdat wij sommige zaken onaangeroerd laten? Referent antwoordt, dat ook het principe der tegenstanders niet twee mogelijkheden toelaat. Hun onderzoek wordt beheerscht door de overtuiging, dat de H. Schrift Gods Woord niet is. Verder maakte Dr. Grosheide bezwaar tegen referents beweren dat de ethischen nog vasthouden aan de Theopneustie. Dat is te gunstig naar zijn oordeel, waar de ethischen een blijvende theopneustie aannemen en zich de vraag stellen: Wat zouden de Bijbelschrijvers *nu* zeggen? De uitspraken der H. Schrift hebben zoo slechts relatieve waarde. Referent antwoordt, zich gehouden te hebben aan wat Valeton in zijn „Het Oude Testament en de critiek" schreef.

Ds. Wisse van Kampen vraagt in verband met referents opmerking dat er zoowel in het principium van den tegenstander als van ons iets subjectiefs is, of het subjectieve ons niet meer bindt dan dat van den tegenstander, en derhalve de principia der tegenstanders niet meer vatbaar zijn voor debat dan de onze. Hierop antwoordt referent, dat dit slechts tot op zekere hoogte het geval is. Hun oordeelen alleen op historische enz. gronden is slechts schijnbaar. Zij nemen bv. reeds a priori aan, dat iemand onmogelijk zoo lang te voren gebeurtenissen kan voorzeggen als in de profetische geschriften geschied is. Ook vroeg Ds. Wisse, of er niet iets onwetenschappelijks in ligt, dat we den Canon aanvaarden, aangezien deze op kerkelijke vergaderingen is vastgesteld. Referent antwoordt: 1e. de canonische quaestie als te uitgebreid buiten beschouwing te hebben gelaten; 2e. dat het Testimonium Spiritus Sancti raakt de Schrift als geheel, en wat den Canon aangaat, dat wij in de vaststelling een zeer bizondere leiding des Geestes erkennen.

Om des tijds wille werden slechts kort beantwoord *Dr. van Schelven* van Maarssen en *Ds. Brussaard* van Tienhoven die daarna opmerkten, dat de canonische quaestie (de H. S. van Genesis tot Openbaring Gods Woord) niet onbesproken had moeten blijven; en *Ds. Kramer* van Beverwijk, die wetenschappelijk onderzoek van de H. Schrift onmogelijk acht om de geheel eenige verhouding waarin wij tot haar staan. (Spr. ver-

gelijkt het met de taak van een medicus die sectie zou moeten doen op het lichaam zijns vaders.)

Prof. Lindeboom spreekt den wensch uit, dat op de volgende vergadering een referaat over de „Canonische quaestie" worde gehouden. Voorts merkt hij op, dat *waarheid*, *wetenschap*, *onderzoek* enz. bij ons een geheel andere beteekenis hebben dan bij de ethischen c. a. Hij ontraadt zeer, onzerzijds den term „Schriftcritiek" te gebruiken, om alle misverstand te voorkomen, en ook den schijn van eenige verwantschap met de Schriftcritiekers te mijden.

De tijd riep tot eindigen. Daarom kon het referaat van *Ds. Kramer* van Beverwijk „Het gebedsleven van Immanuel" niet aan de orde komen.

De Voorzitter dankt Dr. Aalders voor zijn kernachtig referaat. De wensch wordt uitgesproken dat het in druk verschijne.

Na dankgebed van *Ds. P. Bos* van Delfzijl, sluit Prof. Lindeboom de vergadering.

Barendrecht.
Mei 1912.

J. G. KUNST.
Secretaris.